

Hayvan Kuramı Tartışmalarına Yerel Bir Eklenti: Mahmut Özay'ın Kusurlu Hayvan Tercihleri

DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞÜKRÜ CAN BALTA*

Öz

II. Meşrutiyet döneminde Manastır'da dünyaya gelen Mahmut Özay, Balkan Savaşları'nı ve I. Dünya Savaşı'nı bizzat yaşamış bir yazardır. Hikâyelerinde de sık sık bu iki hadiseye gönderme yapan sanatçı, Millî mücadele başta olmak üzere belirli tarihsel olaylarla bağlantı kurmuştur. Savaş, göç ve geçim başlıklarının yanında olay örgüsünde özellikle hayvan kahramanların varlığı dikkat çekmektedir. Özay'ın edebî metinlerindeki hayvan değerini farklı kılan en belirgin husus ise birer hikâye kahramanı olan bu canlıların çeşitli açılardan karşı karşıya kaldıkları fiziksel ve biyolojik engelle sahip olmalarıdır. Farklı sebeplerle belirli uzuvlarını kullanamayan hayvanlar, toplum içinde fiziksel şiddete maruz bırakılmalarının yanı sıra emsal teşkil edecek onarıcı ve yapıcı yaklaşımlara da şahitlik etmiştir. Özay, sıklıkla tekrar ettiği trajik hayvan örnekleriyle okurun konu bağlamında dikkatini çekmiş ve insan-hayvan ilişkisi üzerine yeniden düşünmeye olanak tanımıştır. Ayrıca bu tür noksan ve muhtaç canlılara karşı kolektif farkındalığı sağlama gayretindedir. Hayvan tartışmalarının kökenini geçmişe götürmek mümkün olsa da kuramsallık açısından hayvan meselesi, özellikle Derek Ryan'ın *Hayvan Kuramı*, Peter Singer'ın *Hayvan Özgürleşmesi* ve Donaldson ile Kymlicka'nın ortak çalışması olan *Zoopolis* sonrasında sistematik bir zemin kazanmıştır. Bu çalışmada ise temel hayvan kuramı savlarından istifade edilerek Türk edebiyatının eğitimci yazarlarından olan Mahmut Özay'ın siyasi gelişmelerden ve kültürel verilerden hareketle hayvan tartışmalarına katkıda bulunulması hedeflenmektedir.

Anahtar sözcükler: Mahmut Özay, hikâye, hayvan, hayvan kuramı, kusurlu hayvanlar

A LOCAL ADDENDUM TO THE ANIMAL THEORY DEBATES: MAHMUT ÖZAY'S FLAWED ANIMAL PREFERENCES

Abstract

Mahmut Özay, who was born in Monastery during the Second Constitutional Monarchy period, is a writer who personally experienced the Balkan Wars and World War I. The artist, who frequently refers to these two events in his stories, has established a connection with certain historical events, especially the National Struggle. In addition to the topics of war, migration and livelihood, the presence of animal heroes in the plot draws attention. The most distinctive aspect that makes the animal references in Özay's literary texts different is that these creatures, who are the protagonists of the stories, have physical and biological disabilities that they face in various aspects. Animals, who cannot use certain limbs for different reasons, have witnessed restorative and constructive approaches that set a precedent as well as being subjected to physical violence in

* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-Posta: sukrucanbalta@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3987-3090.

Gönderilme Tarihi: 30 Eylül 2024

Kabul Tarihi: 11 Kasım 2024

society. Özay draws the reader's attention to the subject with his frequently repeated tragic animal examples and allows the reader to rethink the human-animal relationship. He also endeavours to ensure pluralistic awareness towards such fond creatures. Although it is possible to trace the origins of animal debates back to the past, the animal issue has gained a systematic ground especially after Derek Ryan's *Animal Theory*, Peter Singer's *Animal Liberation* and Donaldson and Kymlicka's joint work *Zoopolis*. This study aims to contribute to the animal debates by utilising the basic animal theory arguments of Mahmut Özay, one of the educator writers of Turkish literature, based on political developments and cultural data.

Keywords: Mahmut Özay, story, animal, animal theory, defective animals

GİRİŞ

II Meşrutiyet döneminde Manastır'da dünyaya gelen Mahmut Özay (1909-1980), Türk edebiyatının eğitimci kökenli yazarlarından. Ailesiyle birlikte Balkan Savaşları sırasında Nazilli'ye yerleşen yazarın ilk hikâye kitabı olan *Yorgo*, 1964'te yayımlanır (Işık, 2004, s. 1414). Tür olarak hikâyede ısrarcı olan Özay, hikâyelerinde daha çok gerçekçi ve otobiyografik bir kurgudan yana tavır almıştır. Özellikle Balkan Savaşları'nı çocukluk döneminde bizzat deneyimlediği için savaş psikolojisinin yanında muhacirlerin yaşadığı aidiyet ve geçim sorunları ile millî mücadele gibi tematik başlıklardan istifade etmiştir. Şekil açısından kapalı bir üslup kullanmayan Özay, yayımlanmış çoğu hikâyesinde anlaşılır ve açık bir dil kullanmıştır. Özellikle kahramanlar arasında geçen konuşmalarda yöresel ifade biçimlerinin yanında ağızların söz varlığından da yararlandığı görülmektedir.

İzmir Öğretmen Okulu yıllarında *İctihad* ve *Sebilürreşad* dergilerini takip eden Özay, ilk hikâyelerini *Varlık* ve *Hisar* dergilerinde yayımlarken ilerleyen yıllarda *Mücadele* ve *Aydınca* dergilerinde de kaleme aldığı hikâyeleriyle boy göstermiştir (Tonga, Erişim Tarihi: 19.10.2024). İlk hikâye kitabı olan *Yıldırım Han Zevcesi Tireli Hafsa Hatun*'u 1946 yılında yayımlayan yazarın, okurla buluşturduğu diğer eserleri kronolojik olarak; *O Mübarek Serviler* (1950), *Yorgo* (1964), *İhtiyar Elma Ağacı* (1966), *Babam Babam* (1970) ve *Deli Manda* (1974)'dır. Mahmut Özay'ın toplu hikâyeleri ise 2007 yılında *Deli Manda: Bütün Hikâyeleri* adıyla okurun dikkatine sunulmuştur. Yazarın, *Kırklar Meclisi* (1952) ile *Kelile ve Dimne'den Manzum Masallar* (1960) adlı derleme ve uyarlama türünde yayımladığı iki eseri de bulunmaktadır.

İnci Enginün, Cumhuriyet dönemi Türk hikâyecilerinden olan Mahmut Özay'ı, "1900 Sonrası Doğan Hikâyeciler" başlığı altında ve "Sait Faik" maddesi sonrasında ele almaktadır. Enginün'e göre özellikle Özay'ın çocukluk izlenimleriyle bir araya getirdiği metinler, etkili ve güzel bir uyumla muhatabına aktarılmıştır. Ayrıca eğitimci kimliği sebebiyle öğretmen-öğrenci ilişkisinin göz ardı edilmediği bu anlatılarda, herhangi bir etnik ya da siyasi içerikli, kışkırtıcı bir üslup kullanmak yerine; sevgi-sevgisizlik diyalektiğinin ağır bastığı görülmektedir. Böylelikle insan, farklı yönleriyle anlaşılmaya çalışılmıştır (Enginün, 2006, s. 326). 1965 yılında emekli olması sonrasında özellikle 1965-1967 yılları arasında



Mahmut Özay

yazı etkinliğini artıran Özay, *Yorgo* adlı eseriyle Sait Faik Abasıyanık Hikâye Armağanı'nı (1965) almaya hak kazanmıştır. Mesleğinin etkisiyle Anadolu insanını yakından gözlemlene fırsatı bulan sanatçı, taşrada yaşanan çeşitli olaylara yakinen tanıklık ederek bölgeye özgü gerçeklikleri, metinlerine aktarma gayretinde olmuştur (Şen, 2004, s. 48). Mekânsal açıdan daha çok Ege bölgesini konu edinen Özay, olabildiğince süsten uzak, anlaşılır ve akıcı bir anlatım tarzından yanadır. Sıralanan tematik başlıkların dışında, yazarın metinlerinde sıklıkla karşılaşılan hayvan değişimini farklı kılan nokta, bahsedilen bu canlıların çoğunluğunda görülen fiziksel eksikliklerdir. Savaşların, çatışmaların ve göçlerin gölgesinde ilerleyen olay örgüsündeki acı ve mücadeleden etkilenen yalnızca insanlar değildir. Yazarın, böylesine hayati ve ciddi başlıklara eğilirken birçok defa hayvanların bakımsız, uzuv kaybına uğramış, ilgiye muhtaç ve gözetimden uzak durumlarına ilgi göstermesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir veridir.

Tarihin en kritik dönemeçlerini çoğu zaman birlikte deneyimleyen insan ve hayvan arasındaki ilişki, zamana, kültüre, inanca ve bilimsel koşullara göre değişkenlik göstermiştir. Tarihsel süreçte aşamalı bir düzenle evcilleştirilen belirli hayvan türleri, dolaylı olarak yeni ve aşına olunmayan toplumsal yaşam biçimlerinin kurulmasına etki etmiştir. Nitekim toplumlara ve yerleşik halka geçim, fiziksel gereksinimler ve en önemlisi hayatta kalma açısından güven veren hayvan varlığı ve hayvansal ürünler, insanlara yalnızca güven vermemiş, aynı zamanda gelecek planlaması yapılmasına da ortam sağlamıştır.

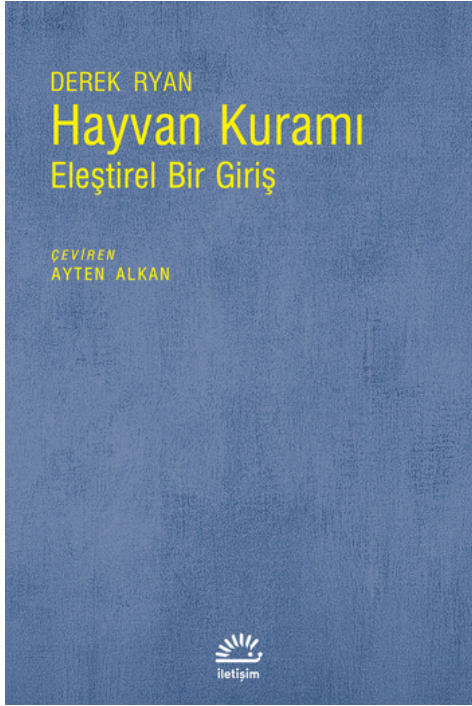
Teknik ilerlemeler başta olmak üzere çeşitli deneyimler, insanın keşfedilmemiş benliğini cezbetmiş ve edinilen muktedir kimlik, hayvanlara dair sergilenen tutumu da değişime uğratmıştır. Diğer bir ifadeyle modern birey, taşıdığı kabiliyeti yeterli gördüğü andan itibaren fikişsel ve davranışsal türçülüğe başlayarak köktenci bir yaklaşım içerisinde tabiatla olan bağıllığını sorgulama ihtiyacı hissetmiştir (Balta, 2022, s. 7). Böylesi bir ortamda koşullar, birbirine zıt felsefelerin ve tezlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Hümanizm ve transhümanizm gibi insan temelli yaklaşımların yanında posthümanist ve ekolojik savları yayma gayretinde olan düşünce akımlarının varlığı son elli yıldır artış kaydetmektedir. İnsanın biricikliği ilkesi etrafında yoğunlaşan olguya göre insan haricindeki diğer varlıklar, tipik birer araçtan fazlası değildir. Kabaca insan merkezli görüşe göre birey, olağanüstü ve kendini zamana göre yenileyebilen bir donanıma sahiptir. İsteğe bağılı olarak sınırların dışına çıkabilir ve potansiyelini sonuna kadar zorlayabilme yeterliğindedir. İnsana kıyasla kendilerine uygun gördükleri habitatlarda yaşam sürme refleksindeki hayvanlar ise oldukça klasik ve sabit bir daire içinde etkinliğini sürdürme gayretindedir.

Tüketici algıya göre genel çerçevede ekolojik çevreye atfedilen değer ile daha özel bir konumdaki hayvana getirilen yorum arasında paralel bir bağı bulunmaktadır. Hedefteki özel ve genel olmak üzere iki birim de insan soyunun devamına hizmet etmektedir. Dolayısıyla insan çıkarını gözetmek, daimî hedeftir. Antroposantrik bu çıkar doğrultusunda etiklik ilkesini gözetmek elzem değildir. Hayvan kuramı ve hayvan hakları tartışmaları da böylesi bir ortamda yayılım olanağı bulur. Çeşitli kanallarla ötekileştirilen, hor görülen, keyfî sebeplerle doğal yaşam alanlarından koparılan hayvanların, kalıcı kanunlarla koruma altına alınması gerekmektedir. Hayvan hakları savunucularına göre insan, kendi eliyle bozduğu düzenin, bizzat onarıcısı olmalıdır.

Şimdiye kadar her türlü kalıcı haktan mahrum bırakılan hayvanlar, ancak kolektif bir eylem planıyla asıl ve doğal kimliklerine rücu edecektir.

Tartışmaya İlişkin Temel Savunular ve Anlatıdaki Hayvan

Kuramcı ve eleştirmen Derek Ryan'ın, konu bağlamında bir araya getirdiği kültürel ve mukayeseli yorumlardan da istifade ederek geliştirdiği *Hayvan Kuramı* adlı çalışması, 2015 yılında yayımlanmıştır. Ryan'a göre bu çalışma, doğrudan hayvanat bahçeleriyle ilgili olmamakla birlikte, yaşam boyu karşılaşılabilecek çeşitli hayvan türleriyle bağlantılıdır. Birçok hayvan kuramcısı ve ekoeleştirmen gibi Derek Ryan da hayvan çalışmaları üzerine son çeyrek asırdır hatırı sayılır oranda çalışma yürütüldüğü kanısındadır. Diğer bilimsel çalışmalarda olduğu gibi *Hayvan Kuramı* da



hayvanların küresel tarım endüstrisi, tıbbi ve kozmetik araştırmalar, avlanma, doğal yaşam çevrelerinin ortadan kaldırılması, evcilleştirme ve hayvanat bahçelerinde tutsaklık benzeri konu başlıklarına odaklanmaktadır (Ryan, 2019, s. 29). Ryan'ın nihai amacı, özellikle Batı'daki aydınlanma sonrasında felsefecilerin hayvan türüne dair getirdikleri yeni anlam örüntülerinden yola çıkarak türler arasındaki çağdaş sorunları, anlaşmazlıkları ve çıkmazları ortaya koyabilmektir. Kant, Freud, Nietzsche, Derrida, Haraway ve Deleuze-Guattari gibi ileri gelen düşünürlerin yorumlarını da şerh eden yazar, hayvanları ontolojik açıdan da ele almıştır. Sözü geçen çalışmasında "hayvan etiği" tartışmalarını sürdüren Ryan, yalnızca fabrika usulü çiftliklerdeki ve hayvanat bahçesi uygulamalarındaki hak ihlaline değinmemiş, evde bakılan hayvan meselesini de gündeme getirmiştir.

İnsan-hayvan ilişkisine odaklanan *Hayvan Kuramı*, zihniyet açısından Batı ekseninde ilerleyen bir yapıdadır. 20. ve 21. yüzyıla dek Avrupa'da indirgemeci ve yok sayıcı düşünce modellerinin varlığı, günümüzdeki radikal ve rasyonel yaklaşımlara da sirayet etmektedir. Örneğin Derrida, temel haklar konusunda hayvanların, insanın ahlaki mevzuatına dâhil edilmesine direnç göstermiştir (Ryan, 2019, s. 201). Hayvanların, çoğu insanın nazarında et gereksinimini karşılayan varlıklar olarak addedilmesi meselesi, eser içinde dikkat çekici noktaların başında gelmektedir. Et tüketmek, elbette göreceli bir eylemdir. Bu kadim eylem, kimilerine göre kaçınılmaz ve zaruri bir durumken, bazı görüşlere göre açık bir vahşetten farksızdır. Konu bağlamında Jean-Jacques Rousseau'da olduğu gibi et tüketiminin kültürel boyutunu göz ardı etmeyen yaklaşımlar da çalışmaya dâhil edilmiştir. Hayvan kuramcıları, etin keyfi bir tercih olduğunu öne sürerek hayvan haricindeki gıdaların beslenme alışkanlığının merkezine alınması gerektiğine inanmaktadır. Ayrıca ileri gelen kuram savunucuları, vejetaryenlik önerisinde bulunmaktan sakınmaz. Ryan'ın alıntıladığı, et içermeyen diyetin en erken savunucularından olan filozof Plutarhos'a ait paragrafta Plutarhos, hayvan eti yemeyi, açıkça "katliamla" bağdaştırır. Günümüzde et yeme oranının oldukça yüksek bir noktada seyrettiğinin altını çizen Derek Ryan, alternatif beslenme modellerini paylaşır.

Nitekim özellikle endüstriyel hayvancılık, canlılar için tehlike verici bir noktadadır. Bu tür dar ve sağlıksız ortamlarda patojenik bir istila söz konusudur (Ryan, 2019, s. 224). Kendi dışkısıyla aynı ortamda gelişen hayvan, “serbest gezen” etiketiyle satışa sunulmaktadır. Bununla birlikte sadece hayvanın bulunduğu ortamda serbestçe geziyor oluşu da gıdayı ve hayvanı güvenilir kılmamaktadır. Kimyevi ve katkılı gıdalarla hızlandırılmış bir beslenme programına tabi tutulan besi hayvanlarına tanınan geniş alan özgürlüğü, dolaylı sorunlara sebebiyet vermektedir.

Hayvan hakları hususunda manifesto niteliğinde bir çalışma olan Peter Singer’ın *Hayvan Özgürleşmesi* (İlk baskı 1975) adlı eseri, sadece döneminde değil, günümüzde de etkinliğini sürdürmektedir. Kitapta, “türcülük” anlayışının aleni ve potansiyel tehditleri üzerine yoğunlaşmıştır. Çözümüne giden yol, hayvanların da insanlarla eşdeğer haklara sahip olmasından geçmektedir. Keyfiyet içeren avlanmalar, kürk üretimi ve tedarik zinciri, hayvan esareti, işkence etmek suretiyle hayvanlardan yararlanma, betonlaşan yeryüzündeki doğal yaşam alanlarının hızla ortadan kaldırılması ve benzeri meseleler, Singer’ın eserindeki değinilerin başında gelmektedir (Singer, 2005, s. 62). Peter Singer, Descartes’in “otomat” olarak tanımladığı hayvan görüşünün aksine, tıpkı insanlar gibi hayvanların da acıyı hissedebildiklerini izah etme gayretindedir. Eserde, kümes hayvanlarının maruz bırakıldığı sağlıksız ve hijyenden uzak ortamlardan modern balıkçılıktaki ve avlanma mekanizmasındaki aksayan yönler kadar karada ve denizde bulunan canlıların yaşadığı türlü olumsuz hadise, ayrıntılarıyla izah edilmeye çalışılmıştır. Derek Ryan’da olduğu gibi Peter Singer da “hayvan sömürsüne” ket vurulması amacıyla bazı temel alışkanlıkların gözden geçirilmesi taraftarıdır. Bu bağlamda et yerine bitkisel besinlerin tüketilmesi, sınıai çiftlik yumurtasından ziyade köy yumurtasının tedarik edilmesi ve süt, peynir gibi hayvansal gıdaların bırakılarak soya sütü, tofu ve diğer bitkisel ürünlerin tercih edilmesi elzemdir (Singer, 2005, s. 247). Temkini elden bırakmama gayretinde olan Singer bu noktada okura, her şeye rağmen süt ürünlerinin tamamen terk etme zorunluluğunun hissedilmemesi gerektiğini ifade eder. Bununla birlikte artış kaydeden ortak tepkiyle beraber kısmen de olsa birtakım yanlış uygulamalarda düzenlemeye gidilmektedir. Örnek olarak İsveç’teki besi hayvanlarının tutulduğu ortamlarda kökten ve olumlu adımlar atılmaktadır. Özellikle yaz aylarında hayvanların otlağa çıkarılması yasal bir zorunluluk hâline getirilmiştir. Keza kürk ticareti de görünür derecede azalmaktadır. Singer’ın ileri sürdüğü bu tasarısında “eşitlik” meselesi, merkezî bir konumdadır (Ryan, 2019, s. 184). Ayrıca, insanlığın, insan olmayan varlıklar üzerindeki tahakkümüne karşı sistemli bir muhalefet geliştirmek hedeflenmektedir. İnsanlar gibi hayvanlar da eşit muameleyi hak etmektedir. Hayvanların, bireysel hak ve özgürlüklerini talep etme ve maruz kaldıkları ötekileştirmeye karşı protesto kararını uygulama yetisinden mahrum olduğunu dile getiren Peter Singer, insanın elinde tuttuğu gücü, diğer canlıların lehine kullanması gerektiği görüşündedir.

Hayvan hakları tartışmasının siyasal kuramı olarak tanıtılan *Zoopolis* adlı kitabı kamuoyunun dikkatine sunan Sue Donaldson ve Will Kymlicka, en yalın ifadeyle hayvanların varoluş amacının insan çıkarına hizmet etmek olmadığını fakat köle muamelesine maruz bırakıldığını dile getirir. Oysa bu canlıların her biri, mutlak olarak saygı duyulması gereken öznel birer varlıktır (Donaldson vd. 2016, s. 12). Her iki araştırmacıya göre hayvanların kullanılmasına sınır getirilmesini savunan her birey, özünde hayvan hakları savunucusudur. Dahası hayvanlar da insancıl bir muameleye tabi

tutulmalıdır. *Zoopolis*'te öne çıkan konuların başında hayvan ve olası vatandaşlık kazanımı gelmektedir. Eserde, yaban hayvanlarına kıyasla evcil hayvanların insanlara karşı tutumunun farklı olduğu vurgulanarak yalnızca insanlarla uyum gösteren, onlara güvenen ve iletişim becerileri yüksek hayvanların evcilleştirildiği hatırlatılır. Bu sebeple evcil hayvanlar, bazı temel kıstaslardan geçtiği için vatandaşlık elde etme hakkını da taşımış olurlar (Donaldson vd. 2016, s. 119). Nitekim elde edilen özgün meziyetler, o hayvanın sıradan ve diğer türlere mesafeli olmadığını ispatlamaktadır. Eserin isim kaynağı ise şehir planlamacısı ve coğrafyacı Jennifer Wolch'tur. Kavramdaki anlamsal gönderme, kabaca doğaya karşıt olarak görülen insan kültürüyle yabanılığını muhafaza etmiş hayvan nüfusunun aynı ortamı paylaşma durumu ve ihtimalleri üzerinedir.

Zoopolis'in giriş bölümünde, hayvan hakları savunuculuğunun tarihçesi ele alınmıştır. Donaldson ve Kymlicka, modern dönemdeki ilk Hayvanlara Yönelik Şiddeti Engelleme Cemiyeti'nin 1824'te Britanya'da kurulduğunu ve bu kurumun amacının arabalara koşulan atların suistimal edilmesini engellemek olduğunu söylemektedir (Donaldson vd. 2016, s. 9). Meseleye ilişkin Osmanlı sahasına bakıldığında ise tarihsel açıdan daha da geriye gidildiği görülecektir. Özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda uygulamaya konulan kanunnameler ve cezai yaptırımlarla at, eşek ve katır gibi yük hayvanları koruma altına alınmaya çalışılmıştır. 16. yüzyılın sonlarında sarayda hekim olarak görev yapan Hierosolimitano Domenico'nun gözlemlerine göre atına fazla ağırlık yükleyenler, oldukça ağır cezalara çarptırılmıştır. Öyle ki cezaya maruz kalan kimse, hayvana sergilediği benzer muameleye tabi tutularak bir nevi mütekebbiyet ve kısas yöntemiyle halka açık bir alanda teşhir edilmiştir (Işın, 2008, s. 2). II. Meşrutiyet dönemine bakıldığında "sokak hayvanları", zaman zaman kamuoyu nezdinde tartışılan bir mesele haline gelmiştir. Abdullah Cevdet ve İbrahim Şinasi gibi isimlerin bizzat müdahil oldukları bu tartışma neticesinde 1910 yılında sokak köpeklerinin toplatılması kararı alınmış ve hayvanlar, Hayırsız Ada'ya taşınmıştır (Cansız, 2021, s. 196). Tecrübe edilen bu ve benzeri hadiseler sonrasında çevre korumacı gruplar örgütlenmeye başlamıştır. Böylelikle 1912 yılına gelindiğinde, Alice Washburn Manning önderliğinde İstanbul Himâye-i Hayvânât Cemiyeti'nin temelleri atılmış olur (Cansız, 2021, s. 200).

Heidegger'e göre hayvan dünya yoksunu, insan ise dünyaya biçim verendir. Hayvan eylemleri tekrar edicidir ve programlandığı şekilde hareket edebilir. Bu, onların dürtüleriyle hareket etmesiyle ilgili bir durumdur (Agamben, 2012, s. 54-56). Heidegger bu tespitiyle hayvanların sınırlılığına işaret ederek insanla olan bariz farklılığı gösterme niyetindedir. Hayvanın dürtüleri karşısında insan, olağanüstü koşulları fark etme ya da beklenmedik koşullara karşı çözüm üretme becerisine sahiptir. Hayvan kuramı tartışmalarıyla birlikte ise insanın sorunun mu yoksa çözümün mü bir parçası olduğu sorgulanmaktadır.

Günümüz insan-hayvan ilişkilerinde hâlen belirgin bir sorunsallık göze çarpmaktadır. İnsana öncelik tanıyan görüşler, dünya nüfusunun hızla çoğaldığını, dolayısıyla iskân yayılımının ve tür kaybının kaçınılmaz bir durum olduğu iddiasındadır. Bu teze muhalif görüş bildiren zümre ise akılcı ve çoğulcu politikalarla türleri korumanın mümkün olduğu konusunda fikir beyan etmektedir. Üçüncü görüş ise deyim yerindeyse karma ve melez bir yapıdadır. Türler, birlikte ve gerektiğinde ortak yaşam alanlarında hayat sürmeyi öğrenmek durumundadır. Bakıldığında her üç yorumun da destekçisi bulunmaktadır. İnsan-hayvan kıyası, tarihsel süreçte çeşitli zaviyelerden ele

alınmaya devam etmektedir. Güç, akıl, acı eşiği, dayanıklılık, sorun çözme yeteneği, yeni koşullara uyum sağlama, iletişim becerileri ve hayatta kalma güdüsü gibi çeşitli başlıklarla iki tür arasındaki farklı, ortak ve üstün yönlerin saptanması hedeflenmiştir. Hayvanların sınırlı bir beceri mekanizmasına sahip olduğu klasik görüşlerin yanında, özel olarak son yarım asırda hayvan türlerinin olağanüstü yetenekleri ve anatomisi üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda da belirgin bir artış yaşanmaktadır. Bu gözlemlerin belirli bir yüzdesinde arıların, kuşların, karıncaların ve bilumum diğer hayvanların insan yaşamına sağladığı mucizevi katkı da ayrıntısıyla izah edilmektedir.

Hayvanlara dair radikal bir yorum getiren Descartes'in hayvan kuramına olan en önemli katkısı, hayvan ve insan arasındaki ilişkinin sorgulanmasına sebebiyet vermesidir (Ergün, 2020, s. 454). Hâlihazırdaki bu gerilimin temelinde yatan etmenleri, tarihsel, toplumsal, psikolojik, ekonomik, mitolojik ve teolojik yönden aydınlatmak maksadıyla dünya sathında çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Tarih boyunca insan ve hayvan arasındaki etkileşimi salt "gerilim" ve "uyuşmazlık" kavramlarıyla açıklamak elbette eksik kalacaktır. Fakat geçmişte yaşanan beklenmedik ve olumsuz bir hadise sonrasında insan belleğinin koruma refleksiyle "genelleme" mekanizmasının devreye girme ihtimali yüksektir. Diğer bir ifadeyle hafıza, potansiyel tehlike karşısında içgüdüyü tetikleyebilir. Öte yandan hayvanlar, yalnızca düşman imgesine eş değer kabul edilmemiştir. Aksine kültürler arasında kutsal addedilen çeşitli hayvan türleri bulunmaktadır. Bu veri, hayvanların insan nazarında daima hor görülen, ötekileştirilen ve yok sayılan bir konumda seyretmediğini, yeri geldiğinde insan türünün manevi değerini de geride bırakarak oldukça yüksek ve saygın bir vaziyete dönüşebildiğini göstermektedir. Bazı görüşler, kültürler aracılığıyla hayvanlara tanımlanmış bu yüksek payeyi, henüz ilerlememiş teknik yetersizliğe ve korku ütopyasına bağlayabilir. Ancak yapay zekâ çağında dahi insan dışı türlere ekolojik ve korumacı bakış açısıyla yaklaşan azımsanmayacak oranda bireyler ve tüzel kişilikler bulunmaktadır.

Derek Ryan'a göre "edebiyatta hayvan hayatını anlatma denemeleri çoğunlukla evde bakılan hayvanlara odaklanır ve seçilen tür de yine çoğunlukla köpeklerdir" (Ryan, 2019, s. 169). Ryan, bu görüşünü desteklemek amacıyla Paul Auster'ın 1999 yılında yayımladığı *Timbuktu* romanını örnek gösterir. Romanın kahramanı olan Bay Kemik'in açıkça düşünen bir hayvan olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu noktada Ryan'ın saptamasını mümkün merteye genişletmek mümkündür. Zira dünya literatüründe köpekler haricinde de birçok hayvan türü eserin merkezinde yer almıştır. Örnek olarak Anna Sewell'in *Siyah İnci'si*, Jack London'ın *Beyaz Dişi'si*, Herman Melville'nin *Moby Dick'i* ve Michael Morpurgo tarafından kaleme alınan *Savaş Atı* adlı eserlerin olay örgüsü, hayvan odaklı ilerler. Türk edebiyatında ise Cengiz Aytmatov'un *Dişi Kurdun Rüyaları* ile *Elveda Gülsarı* adlı eserlerinin yanında Abbas Sayar'ın *Yılkı Atı* romanında da bariz bir hayvan dokunuşu bulunmaktadır. Yine yakın dönem Türk edebiyatında Yaman Koray, Faruk Duman ve Yılmaz Haluk Aytekin gibi isimler, ekolojik kurgularında hayvanları ihmal etmemiştir. Dünya edebiyatında insan-hayvan kıyası ve hayvanların anatomisi üzerine yazılmış ve geniş bir okur kitlesinin dikkatini çeken eserlerin başında ise *Dr. Moreau'nun Adası* gelmektedir. İngiliz yazar Herbert George Wells tarafından 19. yüzyılın sonlarında yayımlanan roman, hayvanlar ve deneysellik ilişkisini konu edinmektedir. Pasifik'teki bir deniz kazası sonrasında kendini gizemli bir adada bulan doğa bilimci

Edward Prendick, burada, geçmişte yayımladığı kan nakli makaleleriyle adını duyuran fakat daha sonra İngiltere'yi terk etmek zorunda kalan Dr. Moreau'yla tanışır. Prendick, kısa sürede Moreau'nun sır gibi sakladığı ameliyathanesini fark eder. Türlü cerrahi aletlerden ve kan lekelerinden müteşekkil bu yer, Prendick'e oldukça korkunç ve acımasızca görünmüştür. Adada, Prendick'in "hayvaninsanlar" ve "Hayvan Milleti" dediği garip ve korkutucu varlıklar dolaşmaktadır. Maymun, tembel hayvan, puma, leopar, tilki, ayı, köpek ve lama gibi çeşitli egzotik hayvan, insan eliyle dönüştürülmeye çalışılmıştır. Doktor, operasyona tabi tutulan bu canlıları, "insanlaştırılmış hayvanlar" şeklinde tanımlar. Uygulanan bu cerrahi işlemle türler arasında uzuv ve doku nakli yapılarak yeni bir form meydana getirilmeye çalışılmıştır. Bu niyetle şekillenen ilk ciddi çalışma, bir goril üzerinde olmuştur ve bu hayvana alfabe ve sayı sayma gibi temel dil becerileri de öğretilmiştir. Bu süreçte doktoru en fazla zorlayan aşama, beyin üzerindeki müdahaleler olmuştur. Sürecin tamamlanmasıyla birlikte hipnotize edilmiş, varlığından haberdar olmayan ve deyim yerindeyse "ara türler" ortaya çıkar. İşleme tabi tutulan canlılar, sınırlı dehalarıyla inlerini inşa edebilmekte, temel besin maddeleri toplayabilmekte ve hatta kendi aralarında evlenebilmektedir. Adada bu şekilde altmış aşkın hayvaninsan üretilmiştir. Sözü edilen sıra dışı varlıklar için insan, diğer bir ifadeyle Dr. Moreau, kanun koyucu, otoriter ve yetkili tek kişidir. Canlılar, bu kurala göre tasarlanmıştır. Romanda, "hayvanlar epeyce saldırgan ve kurnaz olmayı başarabilir ama yalan söylemek gerçek insan işidir" (Wells, 2024, s. 157) sözüyle, insan-hayvan kıyasının yanında ince bir antroposantrik eleştiri de yapılmıştır. Bahsedilen deneysel arzunun ulaşmak istediği temel gaye, hayvanların da istendiğinde insan olmaya yaklaşabileceğini ispatlamaktır. Fakat ironik bir şekilde et yeme yasağını çiğneyen "Hayvan Milleti", çok geçmeden aslına dönüş yapar ve doğanın tepkiselliği açığa çıkar.

Hayvan kuramı, insanlara tanınan ayrıcalıkların benzerinin, hayvanlar için de düzenlenmesi gerektiğini savunur. Diğer taraftan her iki türün niteliğinin kesin sınırlarla çizilmesini de tavsiye eder. Bu bağlamda antropomorfizm tartışmaları kendini gösterir. "Ekoeleştirisinin ve hayvan çalışmalarının üzerinde en çok durduğu ve hayvana bakışta sorunlu gördüğü konulardan biri antropomorfizmdir" (Özdemir, 2022, s. 22). Antropomorfizm, genel itibarıyla insana özgü davranışların insan dışı varlıklara uyarlanması ve aktarılması anlamını karşılamaktadır. İnsani niteliklerin aktarıldığı hedef birim yahut varlık ise deşikendir. Sözlükler, bu aktarım sürecindeki nihai varış birimini Tanrı, hayvan veya nesnelere şeklinde belirlemiştir. Bazı araştırmalar, on binlerce yıllık geçmişe sahip insandaki antropomorfik eğilimin kaçınılmaz olduğu görüşündedir. Hatta birtakım veriler, bu tutumun insandaki sosyallik motivasyonundan kaynaklandığını söylemektedir (Sonmez vd. 2022, s. 590).

Görünüm ve Nitelik Açısından Mahmut Özey'in Hayvan Kahramanları

Mahmut Özey'i çağdaşları arasında farklılaştıran hususların başında hayvanlara karşı duyduğu özel ilgi gelmektedir. Özey'in yayımlanmış hikâyeleri dikkate alındığında, hayvanların metin kurgusunda anahtar birer rol üstlendiği gözlenecektir. Özey'in metinlerindeki belirgin hayvan ısrarının temelinde benzer şekilde çocukluk anıları bulunmaktadır. Zira yazarın hayatında ve sanatında kalıcı izler bırakan öğretmeni Ali Rıza Efendi'nin kendine özgü ders işleme yöntemleri

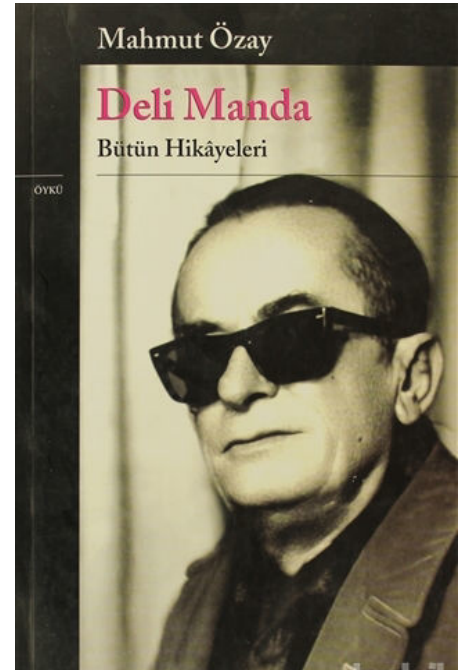
vardır. Ali Rıza Efendi, böylelikle öğrencilerinin belleğinde kalıcı olabilmektedir. O, sadece Lafontaine'den fabl anlatmakla kalmaz, hayvan odaklı anlatıları öğrencilerine kırlarda dramatize de ettirir (Toker vd. 2004, s. 85). Dolayısıyla özellikle temel çocuk eğitimi için adı geçen hayvan masalları ve hikâyelerinin önemini genç yaşta kavrayan Özay, hikâyelerini de bu kadim anlatılara sirayet eden iyilik ve sevgi anlayışı üzerinden şekillendirmiştir (Lekesiz, 2017, s. 314-315). Şu farkla ki Mahmut Özay metnindeki hayvan eklentisi, tipik doğacı söylemden ayrılmaktadır. Öyle ki hikâye içinde yer verilen hayvan kahramanların çoğunluğunda fiziksel açıdan noksanlıklar göze çarpmaktadır. Hâlihazırdaki noksanlığın gerekçeleri birden fazla olsa da yazarın sözü edilen tercihinde ısrar etmesi, bu hikâyeleri dikkate değer kılmaktadır.

Kusurlu hayvan tercihlerine ilk örnek, "Deeh...Deh!" adlı hikâyedir. Yazarın vurgusuyla I. Dünya Savaşı yıllarında geçen metinde, insanı her açıdan zorlayan koşulların gölgesinde baba ve oğulun, total bir sıpanın bakımını üstlenmesi anlatılmaktadır. Geçirdiği kaza sonrası sol ön ayağı kaval kemiğinden kırılan sıpa, mesleği memurluk olan baba tarafından bilinçli bir tutumla sahiplenilmiştir. Evin annesi, dört kişiden müteşekkil ailenin yeterince geçim derdi varken eşinin kusurlu ve işlevsiz bir hayvanı alıp evin avlusunda bakımını üstlenmesine anlam veremez. Baba ise usulca Mevlâna öğretilerinden istifade ederek "ruh, ıstırap, merhamet, yaratan ve yaratıkla ilgili bir konuşma yapmak suretiyle meramını izah etmeye çalışmıştır" (Özay, 2007, s. 100). Bu noktada erkek çocuğun sorumluluk alarak babasının sıpayı sahiplenme sürecine özverili bir şekilde destek vermesi oldukça önemlidir. Nitekim çocuk, kısa sürede sıpayla kaynaşmış ve erginleşme sürecine girmiştir. Metnin devam eden bölümlerinde de çoğu zaman çocuk-sıpa ilişkisi üzerine yoğunlaşmıştır. Çocuğun, aksayan bir eşek yavrusuyla olan yakınlığı, akranları tarafından açıkça alay konusu edilmiştir. Tartışmalara müdahil olan okul müdürü, hayvan bakımının ve dahi çobanlığın utanılacak bir durum olmadığını vurgulayarak söz konusu mesleğin incelikleri üzerine kısa bir konuşma yapar. Çocuk, sıpanın fiziksel açıdan sınırlı olduğunun bizzat farkındadır fakat bu yoksunluk onun, sevimli bir hayvanla gönül bağı kurmasına engel değildir. Sıpanın fiziksel ve ruhsal gelişimi için gerçek anlamda mesai harcayan kahraman, zaman içerisinde onunla sarsılmaz bir bağ kurmuştur. Hayvan, kendisine gösterilen bu onarıcı ve müşfik tutum karşısında olumlu tepkiler vererek her açıdan güçlenmiş ve gelişim kaydetmiştir. Akabinde civar komşuların da etkisiyle bu sempatik hayvana "total kadın" denilmeye başlanır. Birtakım badireler sonrasında aile içindeki geçim sorunu ortadan kalkmaya başlamışken düşman birliklerinin cepheyi yarararak sivil yerleşim yerlerine doğru hareket ettiği haberi alınır. Bunun üzerine soğukkanlılığını elden bırakmayan baba, ailesine en acil ihtiyaçların hazırlanarak eşeğe yüklenilmesi talimatını verir. Çocuk ise benzer bir olgunlukla artık yeterince sağlıklı görünen eşeğin bakımını yapıp karnını doyurarak onu bu göçe kısa sürede hazırlar. Metnin başında muhtaç ve zavallı bir halde bulunan hayvan, nihai noktada dört kişilik bu aile için vazgeçilemez ve kurtarıcı bir niteliktedir. Bununla beraber yazarın "Yol Boyunca" metni, bahsi geçen hikâyenin devamı mahiyetindedir. Babanın, olası Yunan mezaliminden dolayı sıklıkla "yürü, yürüyün" komutlarının hâkim olduğu anlatıda "total kadın" bahsi yinelenmiştir.

"Bir Soygun" adlı hikâye de yukarıda ele alınan metinle kurgusal yakınlığa sahiptir. Hasan Efendi ismindeki baba beraberindeki çocuk, nahiye pazarındaki kazançlı satışları sonrasında "total kadın" adında bir eşek satın alır. Pazar sonrası haydutlar tarafından soyguna uğrayan iki

kahramanın yanında eşek de bulunmaktadır. Soygun esnasında ise ilk bakışta vasıfsız addedilen engelli eşiğin sahiplerine iki mühim yardımı olur. Öncelikle eşiğin acınası vaziyetinden dolayı soyguncular baba ve oğulun üzerini üstünkörü aramıştır. Hayvanın diğer olumlu etkisi ise kazanılan esas para miktarının semerinde gizlenmiş olmasıdır. Özay, alt metinde kamu tarafından göz ardı edilen ve değer biçilmeyen engelli hayvanların da somut ve soyut düzeyde koruyucu işlev taşıdığını anlatmaktadır.

Vaka zamanının II. Dünya Savaşı olduğu “Civan” metninin baş kahramanı soylu bir attır. Karacabey Harası’nda dünyaya gelen ve Arap-İngiliz melezi olan Civan, dış görünüş ve yetenek yönüyle ilgiyi üzerine çekmekte oldukça mahirdir. Endamlı bir fizik taşıdığına farkında olan at, ehil gözler tarafından keşfedilmesi sonrasında ordunun hizmetine alınarak topçu alayında subay bineği görevini yürütmeye başlar. Civan, yeni ortamına kısa sürede uyum sağlasa da bir koşu esnasında dizginlerin kopması sonucu sırtındaki subayla birlikte hendeğe yuvarlanır. Düşmesiyle birlikte hissedilir derecede korku yaşayan at, bununla beraber ağır hakaretlere de maruz kalmıştır. Seyis, atın sol gözündeki kanamayı fark ettiğinde durumun ciddiyetini de kavrar (Özay, 2007, s. 151). İki ay süren yoğun tedavi programı, yaralı gözdeki kalıcı hasarı engelleyememiş ve heybetiyle hayran bırakan çevik at, bir gözünü kaybetmiştir. Dile getirilen bu beklenmedik hadise, yalnızca fiziksel noksanlığa sebebiyet vermeyerek Civan’ın ürkek bir hâle evrilmesine de etki eder. Üstelik bazı tanıklar, geceleri atın sağlam gözünden acıyla gözyaşı döktüğünü iddia etmiştir. Açık artırma usulüyle kasaba belediyesine satılan hayvan, artık çöp arabasını çekmekle yükümlüdür. Civan’ın bu elim vaziyeti görünürde onun aleyhine izlenimi verse de belediyenin emektar çöpçüsü Recep Çavuş’la olan tanışıklığı, talihini hızla değiştirecektir. Hayvanın soylu bir ırk taşıdığına bilincinde olan Recep Çavuş, her şeye rağmen bu kısırağın tay vermesi gerektiğini düşünür. Özel ihtimamla tay sahibi olan Civan, doğum sonrasında mutluluk, özgüven ve özgürlük duygularını aynı anda hissetmeye başlar. At, temel bir uzvunu kaybetmiş olsa da “sağlam gözünün bakışlarında bir annenin derin şefkati vardı” (Özay, 2007, s. 154). Hikâyede, hayvanın deneyimlediği eksiklik hâli, kutsal bir hadiseyle onarılmaya ve mümkünse unutturulmaya çalışılmıştır. Dünyaya gelen tay ise kısırağın tabiattaki sağlıklı iz düşümüdür.



Mahmut Özay’ın “Azatlı” hikâyesindeki kusurlu hayvanı, yine bir eşektir. Harman sonu döneminde sırtına yüklenen ağır arpa çuvallarından dolayı tökezleyerek hendeğe düşen eşiğin sol ayağı kalça bölgesinden çıkmış ve hayvanda kalıcı sakatlık meydana gelmiştir. Kötürüm kalması sebebiyle serbest bırakılan eşek, bu ânın hayalini yaklaşık yarım asır beklemiştir. Özay, ortalama bir binek hayvanının yaşayacağı zorlukları, “Azatlı” özelinde ironik ve hiddetli bir üslupla aşağıdaki şekilde değerlendirmiştir: “Ama sonra takmışlardı başına yuları; vurmuşlardı üstüne semeri... Seksen kilo, yüz kilo dememişler, yüklemişlerdi hep! Binmişlerdi bazen iki, hatta üç kişi...Ha babam

koşturmuşlardı! Eh, işte hayatının sonlarına doğru; topallaşması yüzü suyu hürmetine merhamete layık görülmüştü nihayet! Buna da şükür!" (Özay, 2007, s. 187). Savunmasız hayvan, son hâliyle de eziyete maruz kalmıştır. Örneğin haylaz çocuklardan oluşan bir grup, eşeğin son durumundan istifade edip onunla alay etmekle kalmayarak onu taşlamıştır. Metin içinde bazı hayvan kuramcılarının sıkça dile getirdiği güncel bir değini olan hayvanların insana karşı duyumsadığı bağımlılık meselesine değinilmektedir. Nitekim evcilleştirilen ve aşamalı olarak hafızasında taşıdığı hayatta kalma reflekslerini ve becerilerini yitiren hayvan, davranışsal açıdan başkalaşmaktadır. Temel yaşam içgüdüleri, yerini yapay ve sonradan eklenmiş alışkanlıklara bırakmaktadır. Hikâyede, yaklaşık çeyrek asırdır doğada yalnız dolaşmayan ve korunaklı engeller bulunmaksızın uyumamış olan hayvan, yabanda trajik bir biçimde bocalamaktadır. Özay'ın ironik göndermeleri benzer şekilde devam etmektedir: "Şimdi ahır kim bilir ne kadar sıcaktır! Yemlikte mis gibi otlar, âlâ arpa samanı!" (Özay, 2007, s. 188). Aşına olmadığı bu hayat tarzını benimsemekte güçlük çeken eşek, geceleyin daha güvenli hissettiği yerleşim yerine doğru gitme niyeti taşısa da bu hedefini gerçekleştiremez. Zira aksadığı için hızlı hareket edemeyen yaşlı "Azatlı", vahşi hayvanlar tarafından parçalanarak öldürülmüştür. Metnin sonunda hayvan, artık hiçbir yere ait değildir. Onun bir kaza sonucunda fiziksel becerisini yitirmesi ilkin fırsat olarak görülse de doğanın kendine özgü kuralları karşısında zayıf ve eksik bir vaziyette bulunması, eşeği çıkmaza sevk etmiştir. Hikâye, okuru, 21. yüzyılda hayvanlar için ideal yaşam alanının neresi olduğu hususunda sorgulatmaktadır.

"Kodaman" adlı metnin merkezinde yaşlı ve çelimsiz haldeki bir köpek bulunmaktadır. Hikâye, Ege'de nadiren görülen karlı bir günle başlamaktadır. Dışarıda oyun oynamakla meşgul olan bir grup genç, hayvanı fark edip güvenli ve sıcak bir bölgeye getirerek velilerinin de onayını aldıktan sonra köpeği sahiplenmiştir. Zavallı görünüşüyle hastalıklı olduğu zannedilen köpek, "Kodaman" adıyla çağrılmıştır. İhtiyar Kodaman'a sahip çıkan çocuklar, köpeğin türlü ihtiyacını gidermek için âdeta seferber olur. Anlatının son bölümünde bakımını üstlenen ailenin tatil gezisinden dolayı yalnız bir hâldeyken bulunduğu yeri terk eden Kodaman, yeniden eski ve köhne hayatına dönmüştür. Buna karşın hayvanlarla kurulan çıkarsız ve korumacı irtibatın çocuk davranışı ve psikolojisi için gelişim namına artı bir kazanç olduğu görülmektedir.

Yazarın öne çıkan ve hayvanı konu edinen hikâyelerinden biri de "Deli Manda"dır. Denizli Sarayköy'den yüklenerek öncelikle İzmir'e, oradan da yurtdışına satılmak istenen onlarca büyükbaş hayvanlardan biri de metne konu edilen mandadır. Diğer anlatılardaki noksan ve zayıf türlerin aksine heybetli duruşuyla satıcıları ve diğer hayvanları ürküten genç manda, liderlik vasfına sahip olsa da sürü içinde yalnız kalmayı tercih etmiştir. İzmir'e ulaştıktan sonra sırayla damgalanan hayvanlar, vinç yardımıyla gemiye yüklenir. Genç manda, bu işlem için en sona bırakılmıştır. Benzer bir yöntemle halatlarla gemiye doğru yüklenirken güçlü fiziğinin etkisiyle gövdesine sarılan kuşağı kopartmayı başaran hayvan, kendini denizin sularına atar. Hayvanın kaçış eylemini kıydan izleyen birkaç vatandaşın dile getirdiği manidar gözlemler ve yorumlar şu şekildedir: "-Ne intiharı yahu...! Kurtuluş istiyordu o! Aferin mandaya...! (...) Gavur kursağına yem olmak istemezmiş meğer!... Sevesim geldi içimden şu mandayı be!

- Amerikan mandası mı?

- Yok devenin nalı!..Onun üstüne mi konuşuluyor şimdi?.." (Özay, 2007, s. 265).

Yukarıdaki çeşitli diyalogların hikâyesinin ortasında konumlandırılmasında elbette birtakım gerekçeler bulunmaktadır. Sözelimi siyah tüylerinden dolayı genç manda, yazar tarafından Afrikalı özgürlük savaşçılara benzetilmiştir. Benzer şekilde hayvanların İzmir'e getirildikleri ve orada bekletildiği yer tasvir edilirken Amerikan Okulu'nun zikredilmesi de diğer bir göndermedir. Ayrıca bir sembol olarak da okunabilen genç mandanın, Türk sınırları içinde yaşama arzusundayken öldürülmesi, bağımsızlığın devamına işaret etmektedir (Korkmaz Toprak, 2020, s. 151). "Deli Manda" metni, önceki örnekler düşünüldüğünde çevik ve atik bir hayvan kahraman içermiş izlenimi verse de "yeşile, çayıra kavuşmak için" (Özay, 2007, s. 266) var gücüyle koşan manda, ait olduğu yere erişmeden silahla vurulmuş ve böylece hayallerinin yanında hayatını da tamamlayamadan noksanlığı farklı boyutlarda deneyimlemiştir.

Mahmut Özay'ın tematik başlıkla irtibatlı son hikâyesi, Temmuz 1979 tarihinde *Varlık* dergisinde yayımladığı "Kastrasyon"dur. "Civan"da olduğu gibi "Kastrasyon" anlatısının baş kahramanı da göz alıcı bir attır. Hikâyeyi aktaran ben anlatıcı, topçu birliğinde görevli ve rütbeli bir askerdir. Özellikle askeriyedeki bu sınıfta, topların taşınımı için binek hayvanlara ihtiyaç duyulmuştur. "Doru" isimli at da bu niyetle orduya dâhil edilir. Doru, metne genç ve enerjik bir hayvan olarak başlar. Fakat yaşının verdiği atiklikle ordudagörevli başka bir kısraqla birlikte sergilediği, hayvanlar için tabiatlarına son derece uyumlu fakat ordu mensupları gözünde disiplinsiz hareketleri sonucunda Doru'nun hadım edilmesine karar verilir. Söz konusu müdahaleye kadar oldukça atılgan bir yapıya sahip genç at, yalnızca tek hedefe yoğunlaşması için temel reflekslerinden birini kaybetmiştir. At, belirgin şekilde başkalaşım geçirmiştir: "Eşinmiyordu, tepinmiyordu. Arada sırada kişniyordu yine ama artık eski kişnemeler değildi" (Özay, 2007, s. 307). Özay'ın daha evvel örnek gösterilen hayvan kahramanları gibi Doru da bir çeşit biyolojik yetersizliğe maruz bırakılmıştır.

Bununla beraber Mahmut Özay'ın hikâyelerinde tahkir edilen ve dışlanan hayvan türlerinin yanı sıra insan manzaraları da iç açıcı değildir. Savaşların ve yağmaların gölgesindeki sağlıklı koşullar, insanı da her yönden zayıf düşürmüştür. Örneğin "Kınalı Bozgununda" hikâyesinde baba figüründen bahsedilirken "şimdi ayağı kütük gibi olan babam bile total total bir işler görüyordu" (Özay, 2007, s. 214) ibaresi kullanılmıştır. Dahası yazar, bilinçli bir hareketle ve muhtelif metinlerinde hayvan haklarını anımsatma niyetindeyken, insanı daima hedef göstermekten de imtina etmiştir. Diğer bir ifadeyle dengeli bir üslupla insan-hayvan birlikteliğine atıfta bulunmuştur. Olay örgüsünde yer alan kişilerden bazıları, hayatta kalma noktasında dahi bocalarken sorumluluklarını üstlendikleri hayvanları ikinci plana almamıştır. Bilakis bazı durumlarda, kendi ihtiyaçlarından ziyade onlara öncelik verilmiştir. "Kınalı Bozgununda" ve "Doktor İlya" metinlerini paylaşımcı yaklaşım üzerinden değerlendirmek mümkündür. Balkan Savaşları'nın yansımalarından istifade edilen "Kınalı Bozgununda" hikâyesinde, baba ve ağabeyler, belirli bölümlerde büyükbaş hayvanlarının ihtiyaçlarını giderme gayretindedir. Sözü edilen uygulama, anlatıda birkaç kez tekrar edilmiştir: "Anam sofraya bezini, yiyecekleri getirirken babamla ağabeylerim de öküzleri suladılar, sırtlarını, karınlarını, bacaklarını parmaklarıyla, tırnaklarıyla tarayıp kurumuş çamurlardan, yaş çamurlardan temizlediler, kepek torbalarını taktılar başlarına" (Özay, 2007, s. 221).

Savaş atmosferinin gölgesinde kaleme alınan diğer bir hikâyeye de “Doktor İlya”dır. İşgalci kuvvetler tarafından yağmalanan yerleşim yerlerindeki hayvanlar da bu aleni eziyetten payını almıştır. Üstelik savunmasız bir manda, doğrudan kurşunlanmış ve ölüme terk edilmiştir. Her açıdan yaşam alanları dağıtılan aile efradı ise bakım ve onarım işlemine hayatta kalan hayvanları rehabilite ederek başlamıştır: “Önce öküzler sulanıp tımar edildi, ahıra çekilip yemliklerine bol samanla karışık kepek döküldü. İnek ve buzağı da ahıra çekilip bağlandı. Yaralı mandamızın yanına suyu ve yemi getirilerek kondu...Ablamın “Kara Kız”ıydı o; henüz yavrulamamıştı, düveydi...Ama kurtulmasına imkân yoktu ki!” (Özay, 2007, s. 226-227).

Mahmut Özay’ın hikâyelerinde, hayvanlara karşı ihtimam gösterilmesinin sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Her şeyden öte makine gücünün henüz yaygınlaşmamasından dolayı ileri gelen evcilleştirilmiş hayvan türleri, özellikle kırsal bölgede yaşayan sakinler için gerçek anlamda birer dayanaktır. Besicilik, taşımacılık ve tarım alanlarındaki ayrılmaz birliktelik, ele alınan dönemde hâlen yaygınlık göstermektedir. Bunun haricinde, çeşitli zaman dilimlerinde Anadolu coğrafyasında görülen ve I. Dünya Savaşıyla birlikte bu gölgede yeniden etkisini hissettiren “Veba-i Bakarı” denilen hayvan hastalığına da değinmek gerekmektedir. Özay’ın temas hâlinde bulunduğu şehirlerde de yayılım gösteren bu salgın, I. Dünya Savaşı sırasında zaman zaman orduların hareket kabiliyetini sarsacak derecede büyük kayıplar verdirmiştir (Kardaş, 2021, s. 232). Dolayısıyla normal şartlar altında beşerî hayatı kolaylaştıran ve günlük yaşam için hâlihazırda elzem görülen hayvan varlığı, adı geçen salgından dolayı daha da değerlenmiştir.

SONUÇ

Çetin koşullarda deneyimlediği öz yaşamından ve çocukluk anılarından oldukça yararlanan Mahmut Özay, tarihî olaylar açısından Osmanlı’nın son dönemleriyle birlikte Cumhuriyetin ilk yılları üzerine mesai harcamıştır. Tarihsel değiniler haricinde Özay’ın bilhassa üzerinde durduğu meselelerden biri de insan-hayvan ilişkisinin olumlu ve olumsuz yansımalarıdır. Onun hayvan temasını karakteristik kılan hususların başında ise sağlıklı türler yerine birçok kez eksiltilmiş, bakıma muhtaç veya engelli hâldeki canlıları anlatması gelmektedir. Bu değinilerin yoğunluğu metne göre değişkenlik göstermekle birlikte hikâyenin baş kahramanı olarak kurguladığı birçok hayvan türünden bahsetmek mümkündür. Verilen örnekler dikkate alındığında, eşek, at, köpek ve mandanın sözü edilen hayvan türlerini oluşturduğu görülmektedir. Sıralan türlerin çoğunluğunu büyükbaş hayvanlardan ibarettir. Elde edilen bu veri, Türk toplumunun henüz evcil hayvanların kapalı ortamda bakımını üstlenme evresine belirgin olarak geçiş yapmadığını da göstermektedir. Dolayısıyla hayvan gücünün hâlen değerli olduğu bir zaman diliminde, çeşitli türlerin kolaylıkla ve bilinçsizce hor görülmesi, üzerinde durulması gereken bir sorundur. Bununla birlikte hayvan araştırmacılarının özellikle altını çizdiği, “hayvanın insana olan bağımlılığı” meselesi de unutulmamıştır. Medeniyetle olan birlikteliği sonrasında hayvanların sadece beslenme ve barınma alışkanlıkları değişime uğramamış; temel biyolojik işlevleri de birtakım gerekçelerle ve insan müdahalesiyle ortadan kaldırılmıştır. Özay, modern zamanla birlikte hızla baskılanan şefkat ve merhamet duygularını öne çıkarmaya gayret etmek suretiyle hayvanların zor şartlar altında duyumsayacakları dışlanma ve hor görülme korkusunu tasavvur ettirmektedir. Bir hayvan gözüyle

manevi ve paylaşımcı dinamiklerle onların da temel yaşam haklarına sahip olabileceği, korkabileceği, acı eşiğinin bulunduğunu, sosyalleşme ihtiyacı taşıdığını ve rehabilitasyon beklentisine girebileceğini izah etme gayretindedir.

Özay, Anadolu'nun belirli bölgeleri özelinde insan ve hayvan arasındaki etkileşime ve simbiyotik ilişki üzerine de düşündürmektedir. Nitekim insan, dönem itibarıyla hayvanlara bağımlıdır. Yazar, köktenci yaklaşımlardan ziyade uzlaşıdan yana olma taraftarıdır. Fakat bu tavır, insanlığın acımasız ve ötekileştirici eylemlerine karşı anlatıcı tarafından eleştiri getirmesine engel teşkil etmemektedir. Hikâyelerde, kendi menfaati uğruna hayvan varlığını ve gücünü bilinçsizce istismar eden tipler olduğu gibi en beklenmedik anda sorumluluğu altındaki ve acınası hâldeki canlılara karşı korumacı bir tavır takınan şahsiyetler de bulunmaktadır. Özay'ın birtakım özel durumlarda ve kusurlu hayvanların gözetilmesi için çocuk kahramanları aracılığıyla mesaj verme alışkanlığı göze çarpmaktadır. Yayınlanmış metin seçkileri göz önünde bulundurulduğunda ve istisnalar dışında, çocuk kahramanların, yetişkinlere kıyasla daha az peşin hükümlü ve paylaşımcı olduğu gözlenmektedir. Ayrıca düşkün ve noksan nitelikteki hayvanlarla diyalog kuran çocuk kahramanlar, mevcut etkileşimin, kişisel gelişim süreçlerine de katkı sağladığını gözlemlemiştir.

Mahmut Özay, tekrarlı bir tutumla ele aldığı "zayıf" görünümlü hayvan kahramanlarıyla kronikleşen ön yargıları da azaltmaktadır. Öyle ki toplum genelinde katbekat iğneleyici bakışlara ve ötekileştirici yaklaşımlara maruz kalan bu tür hayvanların, günlük yaşama ilişkin beklenmedik etkileri ve somut işlevleri olabilmektedir. Engelli hayvanların, hayat pratikleri karşısında kendilerini gerçekleştirebilmesi için yalnızca koşulsuz desteğe ve en önemlisi hoşgörüyü ihtiyacı vardır. Bununla beraber herhangi bir uzuv veya işlev kaybı yaşayan söz konusu canlılar, yeterli ve özverili tutum sonrasında kimlik bulgusu açısından iyileşme veya uyum sürecine girebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Agamben, Giorgio (2012). *Açıklık: İnsan ve Hayvan*. Meryem M. Çilingiroğlu (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Balta, Şükrü Can (2022). "Cihat Burak'ın Hikâyelerinde Ekolojik Temas ve İnsanmerkezciliğin Dereceleri". *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*. C.7. S.1. ss.1-15.
- Cansız, Demet (2021). "II. Meşrutiyet Döneminde Hayvan Hakları (1908-1918)". *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*. C.5. S.2. ss.187-215.
- Donaldson, Sue ve Will Kymlicka (2016). *Zoopolis*. Mine Yıldırım (Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Enginün, İnci (2006). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ergün, Elif (2020). "Ruhsuz Makine: Hayvan". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. S.29. ss.441-456.
- Işık, İhsan (2004). *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*. Ankara: Elvan Yayınları. C.2. ss. 1414.
- Işın, Priscilla Mary (2008). "Yabancı Seyahatnamelere Göre Osmanlı Kültüründe Hayvan Hakları ve Hayvan Sevgisi". *II. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu*: Konya. ss.1-10

- Kardaş, Abdulaziz (2021). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Halkı Yoksullaştıran Salgın: Veba-i Bakarı". *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*. Y.5. S.2. ss.231-247.
- Korkmaz Toprak, Meltem (2020). *Mahmut Özay'ın Hikâyelerinde Yapı ve Tema*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Lekesiz, Ömer (2017). *Öykü Menzilleri I*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Özay, Mahmut (2007). *Deli Manda*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özdemir, Fatih (2022). *Modern Türk Şiirinde Hayvan İmgesi*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Ryan, Derek (2019). *Hayvan Kuramı*. Ayten Alkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Singer, Peter (2005). *Hayvan Özgürleşmesi*. Hayrullah Doğan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sonmez, Fatih ve Sima Nart (2022). "Antropomorfizm: Kavramın Tarihi, Teoriler ve Tüketici Davranışları Bağlamında Bir Literatür İncelemesi". *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. C.11. S.2. ss.580-613.
- Şen, Ayşe (2004). *Mahmut Özay'ın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Toker, Şevket ve Ayşe Şen (2004). "Bir Öğretmen Hikâyeci: Mahmut Özay". *Ege Eğitim Dergisi*. C.5. S.1. ss.81-87.
- Tonga, Necati (2018). "Mahmut Özay". (Erişim Tarihi: 19.10.2024) <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mahmut-ozay>
- Wells, Herbert George (2024). *Dr. Moreau'nun Adası*. Deniz Keskin (Çev.). İstanbul: Koridor Yayıncılık.

OKTAY YİVLİ

Kırk Yama

AŞK, EDEBİYAT ve ÖTEKİ ŞEYLER



Günce Yayınları

(İnanışlar ve Gelenekler Bağlamında)

TÜRK ve SLAV KÜLTÜRLERİNDE RENK SEMBOLİZMİ

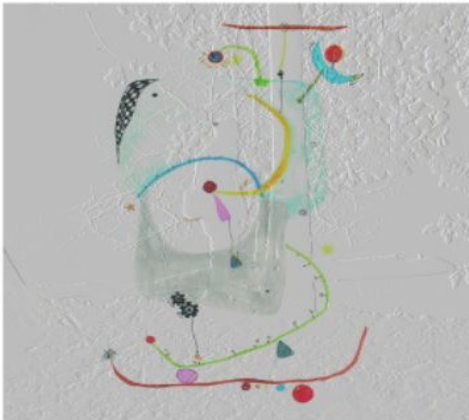
DR. HAKAN SARAÇ



Günce Yayınları

Dr. Zuhal Emirosmanoğlu

Fenomenolojik Bir 'Çeviri İşi': Bachelard-Düşçüzileri



Günce Yayınları

Mahmut Babacan

Üniversiteler İçin

Türk Dili Kompozisyon Bilgileri



Günce Yayınları